

Шарқ юлдузи

Ойлик адабий-бадиий, ижтимоий-сиёсий журнал

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзининг органи

8

1986

55-йил чиқиши

Бош редактор

Ўткир ҲОШИМОВ

Редколлегия:

Ҳафиз АБДУСАМАТОВ
Саид АҲМАД
Абдусаид КЎЧИМОВ
(масъул секретарь)
Мурод МУҲАММАД ДЎСТ
(бош редактор ўринбосари)
Омон МУХТОРОВ
(проза бўлими мудири)
Умарали НОРМАТОВ
Гулчеҳра НУРУЛЛАЕВА
Хайриддин СУЛТОНОВ
Зоя ТУМАНОВА
Туроб ТЎЛА
УЙҒУН
Ўлмас УМАРБЕКОВ
Носир ФОЗИЛОВ
Тўлапберган ҚАИПБЕРГЕНОВ
Азиз ҚАЮМОВ
Ҳамид ҒУЛОМ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти

www.ziyouz.com kutubxonasi

УШБУ СОНДА

Шеърият

Ҳабиб САЪДУЛЛА

ЕТТИНЧИ ҚИТЪА

Достон

Бу чигал муаммо, бу мушкул тилсим
Инсон жумбоқлиги — еттинчи қитъа —
Инсон кўнглидан не — билолмас ҳар ким,
Не сир, не муддао, не дард беркинган...

Наср

Хайриддин СУЛТОНОВ

АЖОЙИБ КУНЛАРНИНГ БИРИДА

Қисса

...Юрагинг бутун вужудингни ларзага солгудек гурсилларди... «Адолат бор экан-ку! Бор экан-ку ҳақиқат! Албатта, бор! Адолат албатта боқий! Ҳақиқат албатта мангу! Йўқса, одамзотнинг ер юзида қумурсқадек сургалиб юришидан ҳеч қандай маъно йўқ!..»

Ҳикоялар хазинаси

Эдгар ПО

Ҳикоялар

Ҳаммани бир хил фикрлашга мажбур этиш жиноятдир. Бунга мажбур қилганлар қачонлардир жавоб беришлари керак.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Норбой Худойберганов

КУЗАТУВЧИ ЭМАС, ЯРАТУВЧИ...

Ҳаётни кўп кузатиб, кўп кўрган одамдан ёзувчи чиқади, деган гап кенг тарқалган. Бу фикрда жон бор. Аммо фақат кўп кузатиб, кўп кўришнинг ўзи етук асар яратиш учун етарлими?

Бу муаммони ечиш мақсадида баъзи мисолларни кўздан кечирайлик. Мана, Шодмонбек Отабоевнинг «Куёвбола» ҳикояси.

Муаллиф кўп йиллардан бери насрда қалам тебратаётган ижодкорлардан. У адабий танқидчиликда ҳам иш олиб боради — Мирзакалон Исмоилий ижодига бағишланган рисола муаллифи. Таржима муаммоларига оид мақолалар ҳам ёзиб туради. Бинобарин, Шодмонбек бадиий ижоднинг назарий асосларидан хабардор. Яна шуни айтиш керакки, бир қанча ҳажвий лавҳалар ҳам яратган. Уларда ҳаётда учраб турадиган иллатларни фош этишга интилади. Шундай интилиш маълум даражада «Куёвбола» ҳикоясида ўз аксини топган.

Хўш, «Куёвбола» ким ўзи? Нима учун у ҳақда ҳикоя битилди? Бунга жавобан шундай дейилади: «Куёвбола чўлга келганига икки йилдан ошди. У нима иш буюрилса, шуни қилиб кетаверади. Ҳозир шаҳардан ҳашарга келган музей ходимларига ошпаз. Ёмғирли кунларда бошқалар маза қилиб дам олса, Куёвболага тиним йўқ... Куёвбола четдан қараганда оғиркарвон кўринса-да, ҳамма ишга улгуради. Бирон марта оғиз очиб зорланмайди».

Диққат қилинг: у нима буюрилса, ҳаммасини сўзсиз бажаради, тиним билмайди, асло зорланмайди, бироқ булар қаҳрамонни тирик одам тарзида гавдалантириш учун етарлими? Табиийки, етарли эмас. Бадиий асарда қаҳрамон хатти-ҳаракатларини, хулқ-атворини, кечинмаларини шундай кўрсатиш керакки, унинг қандай одам эканлигини изоҳлаб, таърифлаб-тавсифлашга эҳтиёж қолмасин! Қаҳрамонни кўрсатиш учун жонли, таъсирчан, ҳаққоний тасвир чизиш талаб қилинади.

Шодмонбек бундан бехабар деб бўлмайди.

«Куёвбола»ни ўқирканман, Шодмонбекнинг ёзиш қобилияти борлигини кўриб тураман. Ҳикоядаги гаплар, жумлаларда ғализлик, чалкашлик учрамайди. Асар қаҳрамонини ёзувчи ҳаётда кўриб, кузатганига шубҳа туғилмайди. Чиндан ҳам буюрилган ишларингни бажариб юрадиган мўмин-қобил, беозор, ҳалол, меҳнаткаш одамлар оз эмас. Лекин уларнинг ҳар бири ўзига хос такрорланмас характер, қиёфаси, хулқ-атвори билан бир-бирларидан ажралиб турадики, масаланинг мана шу жиҳати сўз санъатида ҳал қилувчи аҳамият касб этади.

Шодмонбек ўз қаҳрамонидаги хусусиятларни таърифлашга зўр беради: «Дарвоқе, унинг Тоҳиржон деган бинойидек исми бор. «Куёвбола» лақаби ҳашарчилардан чиққан. Лақаб узукка кўз қўйгандай ярашиб тушди, ҳатто ўзи ҳам асл исмини унутиб юбораёзди».

Шундай бўлса, йигитда нимадир етишмайди. Дарҳақиқат, ҳашарчилар унинг «ақлу ҳуши мундайроқ» деб ҳисоблайдилар. «Келин» ролини бажарувчи Зуҳра Тоҳирни майна қилишдан ранжиб: «...яхши иш бўлмади», — дейди. Қизнинг хуштори, Тоҳир устидан кулишни ташкил этган йигит: «Э-э, битта меров учун шунча бош оғриғими!», — деб унга раддия беради.

Тоҳир аслида онадан меров бўлиб туғилганми ёки ёмон шароитга тушиб қолиб, ақли кемтиклашганми? Ёзувчи бунга аниқлик киритмайди, аммо кўп ўтмасдан Тоҳир ҳашарчилар уни лақиллатганини англайди ва қуйидаги ҳолатни бошидан кечиради: «Куёвбола қаттиқ қичқириб юборди, сўнг бошини қўллари билан чангалладию қаҳ-қаҳ уриб кулди... энди кулги ҳам, йиғи ҳам барибир, кулиб туриб йиғлар, йиғлаб туриб кулар эди».

Ҳикоя мана шу сўзлар билан якунланади. Улардан қандай маънони ўқиб олиш мумкин? Муаллиф қаҳрамоним олдин меров эди, калака қилинавергандан кейин ҳушига келди, кўзи мошдай очилди, демоқчими? Ёки Тоҳирнинг мияси жойида эди-ю, уни бир «нўхати» етишмайди, деб бекорга камситдилар, демоқчими? Ёхуд Тоҳир онадан «ақли чалароқ» бўлиб туғилган, бу унинг айби эмас-ку, нега эс-ҳушли одамлар унинг устидан кулади, деб кимларгадир танбеҳ беряптими? Балки ақллиман, деб керилиб юрган кимсалардан ўша «хуши

www.ziyouz.com kutubxonasi

андакроқ» Тоҳир ҳалол, меҳнаткаш, мард инсон сифатида ажралиб туради, деган фикрни илгари сураётгандир?

Бордию бу тахминлар яхлит ғояга айлантирилиб, янгидан кашф этилган оригинал характерларга сингдириб юборилса, таъсирчан манзаралар орқали ифодаланса, балки ижодий ютуққа эришиларди. Афсуски, Шодмонбек сўз санъати биринчи галда ва асос эътибори билан «инсоншунослик» бўлиб, янги қаҳрамон яратилмаса, ёзувчининг изланиш-интилишлари зое кетишини чуқур англамаганга ўхшайди. У қаҳрамонларнинг ички дунёсини, кечинмаларини, хатти-ҳаракатларини ҳикоя талабига мувофиқ қисқа, лўнда шаклда тадқиқ этиш ўрнига қизиқарли воқеаларни тавсифлашдан нарига ўтмайди. «Куёвбола»да Тоҳирнинг «севгилиси» Зуҳранинг туғилган кунини нишонлашга бағишланган кечани ташкил этилиши, «келин» ва «куёв»нинг ёнма-ён ўтириши, уларнинг шарафига табриклар ёғдирилиши барча тафсилотлари билан қаламга олинади. Чунончи, Тоҳирни калака қилишда Азим деган йигит, айниқса, фаоллик кўрсатади: «Биров Зуҳро юлдузини осмондан қидиради, биров эса уни шу она заминнинг ўзидан топади. Буни қарангки, тақдири азал буларнинг бирини Тоҳиру бирини Зуҳро қилиб яратибди. Тақдирнинг ҳазили... кҳм... ҳикматини қаранг! Ҳаётда бундай бахтли тасодиф, бунақа ажойиб мўъжиза ҳамма вақт учрайвермайди».

Бу сўзларнинг ғирт ёлғон эканлигини Тоҳир билмайди, холос. Шунинг учун бошқалар гурриллаб кулади, хусусан, Азим ва Зуҳро яйраб завқланадилар. Аниқроғи, уларнинг хатти-ҳаракатлари шунчаки қайд этилади. Ўша йигит-қиз бир-бирини яхши кўради, бироқ улар яхши одамлар эмас, дейилади ҳикояда. Ахир, улардан бири «келин», иккинчиси «режиссёр» тарзида майдонга чиқиб, Тоҳирни калака қиладиган «ўйин»ни ташкил этгани бунинг исботи-ку, деб ишонтиришга интилади ёзувчи. Лекин мен бунга ишонмадим. Негаки, уларнинг барчаси ўз характери мантиқига кўра ҳаракат қиладиган, яшайдиган тирик одамлар эмас, балки муаллифнинг «буйруғи»ни адо этадиган сунъий «қўғирчоқлар»ни эслатади. Муаллиф хоҳлаганки, Тоҳир меров, Азим ўта қув, муғомбир, Зуҳро бир оз енгил табиатли бўлиб кўринсин, Тоҳир усталик билан уюштирилган «спектаклда»-лақиллаб юрадиган бўш-баёв йигит вазифасини бажарсин. Оқибатда ҳамма воқеалар шу истакка мувофиқ бошланади, давом этади ва якунланади.

Тўғри, ҳар қандай бадиий асарда қаҳрамонларнинг фаолияти, хатти-ҳаракатлари ёзувчи томонидан «уюштирилади», ҳаётдан олинган воқеалар обдан пишитилади, нималардир қўшилади, нималардир олиб ташланади. Аммо у шундай «уюштирилиши» керакки, қаҳрамонлар ҳаётдагидек ўз қиёфаси, характери билан тирик одамлардек гавдалансин, уларнинг ҳар бир сўзи, ҳаракати, феъл-атворида «тўқиб чиқарилган» ўринлар асло сезилмасин, ўқувчиларда заррача шубҳа уйғотмасин. Ҳаётдан шунчаки нусха кўчириш билан ҳаққоний образ яратиб бўлмайди. «Кунлардан бир куни, — деб уқтирган эди Абдулла Қаҳҳор, — ён дафтаримга халқнинг ҳазил-мутойибаларидан «Йўқолмасдан илгари бормиди» деган иборани ёзиб қўйган эдим. Беғараз ҳазил тарзида айтилган бу иборани амин ҳўкизи йўқолиб, арзга келган мўйсафид деҳқонга айтганда, ҳеч кутилмаган даражада ўткир ва чуқур маъно касб этди, менинг ихтиёримдан ташқари ижтимоий кучга эга бўлди. Айни чоқда шахс характерини очиб юборди. Бу ҳикояни бошдан-оёқ деталлар, характерли савол-жавоб асосига қурдим. Бир вақт қарасам, аслида йўқ кекса деҳқон ҳам, уни калака қилувчи амалдор ҳам воқеаликдан кўчириб ёзган илгариги қаҳрамонларимга қараганда жонлироқ чиқибди» (Асарлар, 6-жилд, 326—327-бетлар).

Қаранг-а, «Ўғри» ҳикоясидаги кекса деҳқонни ҳам, амалдорни ҳам, воқеаларни ҳам ёзувчининг ўзи ўйлаб топибди. Шунга қарамасдан асарда ҳаракат қилган ижобий ва салбий шахслар ҳаётдан кўчириб ёзилган нусхаларга қараганда жонлироқ, ёрқинроқ бўлиб гавдаланган.

Буни қандай изоҳлаш мумкин?

Абдулла Қаҳҳор ҳикоя қаҳрамони Қобил бобони, у яшайдиган муҳитни санъаткор сифатида кашф этган. Ёзувчи персонажларни шундай яратганки, уларнинг «ўйлаб топилгани»ни асло сезмайсиз. Қобил бобо номига яраша ўта мўмин-қобил бўлгани учун фожиага юз тутгани, амалдорлар томонидан шафқатсиз талангани, ўзини муҳофаза қилолмаганини дилдилдан ҳис қиламиз. Бир жиҳатдан унга ачинамиз, кекса деҳқон устидан кулаётганларга нафратимиз ортади, зулм, эрксизликка кенг йўл очган адолатсиз тузумнинг моҳиятини англаймиз. Айни чоқда ёзувчи Қобил бобо ўз ҳол-аҳволи қандай кечаётганини, ёвуз амалдорлар томонидан таҳқирланаётганини сезмагани, бамисоли меровлардек ҳаракат қилаётгани учун уни қаттиқ қоралайди. Оқибатда қаҳрамон ҳалоллиги, меҳнаткашлиги туфайли ардоқланса, мўмин-қобиллиги учун қаттиқ танбеҳ олади.

Баъзи кишилар онгида ҳалиям эски тузумнинг айрим иллатлари, хусусан, мўмин-қобиллик «касали» барҳам топган эмас. Мана шу «касал»нинг бир кўринишини Чингиз Айтматов «Оқ кема» қиссасидаги Мўмин образи орқали ёрқин гавдалантиради. У Мўмин тимсолида совет замонида яшаётган, хийла баркамол инсонни кўради, оқу қоранинг фарқига борадиган яхши одам сиймосини акс эттиради. Даҳшатлиси шундаки, мана шу қаҳрамон мўминлиги туфайли Урозқулга ўхшаш қабиҳ кимсаларнинг югурдагига айланиб, эл-юрт, халқ тимсоли деб ҳисобланган Она буғуни ўлдиради ва муқаддас туйғулар, юксак орзу, улуғ эътиқодни таҳқирлашга сабабчи бўлади. Ёзувчи уни гоҳ меҳр-муҳаббат, гоҳ қаҳр-ғазаб билан тасвирлагани бежиз эмас. «Ўғри»даги Қобил бобога ҳам Абдулла Қаҳҳор баъзан ачинади, унинг золимлар томонидан мазах қилинаётгани учун куйиниб, эзилиб сўзлайди, айни чоқда гўллиги, мўмин-қобиллиги уни фожиага олиб келганини танқид қилади.

Кўряпмизки, ҳар икки ёзувчи баъзи жиҳатларига кўра бир-бирига муштарак, аммо шаклан ва мазмунан жиддий фарқланадиган икки хил бадиий тип яратиб, ўз ғояларини хилма-хил ранглар, воситалар орқали намоён қилганлар.

«Куёвбола» ҳам ўзига хос мўмин-қобил йигит-ку?! Унинг кечинмалари, хатти-ҳаракатларини тадқиқ этиб, яна бир янги бадиий тип кашф этиб бўлмасмиди? Афсуски, Шодмонбек буни уддалай олмади. Бадиий ижод, сўз санъати буюк адиб асарларини ҳам, ёш

www.ziyouz.com kutubxonasi

қаламқаш изланиш-интилишларини ҳам бир хил «тарози»да битта «тош» билан ўлчайди, китобхон бу асар ёш ёзувчи томонидан битилган экан, унинг нуқсонларини кечиришимиз керак, демайди.

Хуллас, ёзувчи нияти ўқувчиларнинг руҳий олами, тафаккурини бойитадиган ўта таъсирчан ғояга айлантирилмаса, тирик қаҳрамонларнинг ҳаётий, такрорланмас қиёфалари, характерлари кашф этилмаса, мўлжал амалга ошмасдан қолаверади.

Бунга ишонч ҳосил қилиш учун Акбар Юнусовнинг «Тунукасозлар», Муҳаммад Пирриевнинг «Хотима» ҳикояларини кўздан кечирайлик.

Акбар Юнусовнинг тунукасозлари ўзларини шундай таништиради: «Аҳмад. Ота-онасининг хусусий фарзанди. Судланмаган, маълумоти тўлиқсиз олий. Қалби дарвишона, муҳаббат гадоси... Герман Штелин. Немис фарзанди. Ёшим йигирма учда. Қирқ иккинчи қолипли пойабзал кияман». Уларга Костас деган грек қўшилади.

Бу ўзбек, немис ва грек йигитларнинг хулқ-атвори, хатти-ҳаракатлари қандай? Улар қай жиҳати билан бизни ром этиб, қандай маънавий сабоқ беради, бир-бирларидан қайси инсоний фазилатлари билан ажралиб туради ва ёш ёзувчимиз мазкур қаҳрамонлар фаолиятини акс эттириш орқали нима демоқчи ўзи?

Муаллиф бу муаммоларга аниқлик киритиш учун воқеаларни Аҳмад тилидан сўзлайди: «Герман иккаламиз сергак тортдик, Костасни кузата бошладик. Роса файласуф экан-ку, худди бизнинг дидимиздагидек. Биз Герман иккаламиз ҳам ҳаёт ҳақида фалсафий мушоҳадалар юритишни хуш кўрар, шанба кунлари менинг бир хонали квартирамга қизларни таклиф қилиб адабий кечалар уюштирар эдик. Умар Ҳайёмни, Байронни ўқирдик, «Оқ мусаллас» билан таббосди қилардик. Ана энди Костас ҳам бизга улфат бўлди!

Қизиқ, бир хонали квартирага қизларни чақириб, «Оқ мусаллас» ичиш, Байрону Ҳайёмни ўқиш «фалсафа»ми? «Адабий кечалар уюштириш»чи?

Ҳикояни ўқишда давом этамиз. Иш вақтида материал йўқлигидан тунукасозлар гап сота бошлайдилар. «Гавана» ва «Жаҳон Обидова» сигаретаси ҳақида баҳслашадилар, сўнгра бригадири Вася амакининг ёш, чиройли хотини тўғрисида сўз очилади. Яна бироздан кейин шуниси аён бўладики, ўша ёш, чиройли аёл Виктор деган кимса билан айш-ишрат қилаётганда қўлга тушади, бунга чидай олмаган эр ичиб маст бўлади ва тасодифан томдан қулаб ҳалок бўлади. Ҳикояда мотам маросими ўтказилгани, ўша аянчли шароитда ҳам ёш, чиройли хотиннинг яйраб-яшнаб юргани, учта ўртоқ, яъни Аҳмад, Костас ва Герман унинг ўйнаши Викторнинг танобини тортиб қўйгани таъкидланади.

«Тунукасозлар»да нимаики тилга олинмасин, ким мақталиб, ким қораланмасин, барчаси юракларни «жизиллатадиган» ҳаққоний тасвир орқали кўрсатилмайди, балки шунчаки қайд этилади, холос. Аҳмаднинг ўзбек, Германнинг немис, Костаснинг грек, Вася амакининг рус эканлиги уқтирилади, бироқ уларнинг ўзига хос характерлари, инсоний қиёфалари кўз ўнгимизда гавдаланмайди. Қаҳрамонлар ишлаган муҳит, уларнинг касб-корига оид воқеалар қуйидагича тавсифланади: «Қўлларимиз тунука мойидан қорайиб, болға дастасидан қадоқ бўлиб кетган, ҳатто тунука тилиб кетса ҳам парво қилмаймиз. Гоҳида пича нафас ростлаймиз. Кузнинг мусаффо ҳавосида тиниқ кўринган олисдаги тоғларга тикиламиз. Олтинранг баргларнинг учиб тушишини, пастдаги шошқалоқ одамларни томоша қилиб чекишамиз-да, яна ишга!»

Тунукасозгина эмас, балки слесарь, ё механик ёки шофёр ҳам шу тарзда ишлайди. Бу ерда асар қаҳрамонларининг меҳнат фаолиятига оид ўзига хос хусусиятлар, белги-аломатларни кўрмаймиз, фақат тунукасозларгина қилиши мумкин бўлган хатти-ҳаракатлар, материалларнинг ўз «ҳиди», «таъми», иш қуролларининг хусусиятлари қаламга олинмаган. Тўғри, сўз санъати муайян касб-корнинг барча сирларини, меҳнат жараёнининг моҳиятини бутун тафсилотлари билан очиб берадиган соҳа эмас. Гап қаҳрамон характерини очишга хизмат қиладиган омиллар устида кетяпти. Зотан, касб-корга доир «икир-чикир»лар инсоннинг ҳаётига, қиёфаси, характери, юриш-туриши, фикрлаши, руҳиятига қандайдир таъсирини ўтказади. Санъаткор мана шу таъсирни шундай кўрсатиши керакки, ҳеч қандай изоҳларсиз қаҳрамоннинг қаерда ишлаётгани, руҳий оламида қандай ўзгаришлар рўй бераётгани кўз ўнгимиздан бирма-бир ўтиб турсин, меҳнат жараёнида маънавий жиҳатдан юксалаётгани ёки аксинча, инқирозга юз тутаётгани намоён бўлсин.

«Тунукасозлар»даги қаҳрамонларнинг фаолияти тўғрисида йўл-йўлакай ахборот берилади, холос. Уларнинг руҳий дунёси, қалбида рўй бераётган ҳодисаларга ёзувчи диққатимизни тортмайди.

Муҳаммад Пирриевнинг «Хотима» ҳикоясида ҳам ахборот асосий ўринни эгаллайди. Асар шундай бошланади: «Шайтон васваса қилса, одамзодни ҳар куй — бадга дучор қиларкан. Ҳали ўз касбини қойилмақом қилиб ўринлата олмаган адабиёт ўқитувчиси Бўтаев ҳам шайтон васвасасига учиб, колхозга раис бўлиш пайига тушиб қолди. Тегишли жойларга бир-икки кишини воситачи қилиб юборди, уч-тўрт маротаба «думалоқ» хат ёзиб, колхоз раисини ёмонотлиққа чиқарди, бировлар номидан ўзини унинг ўрнига тавсия қилиб кўрди, фойдаси тегмади. Лекин Бўтаев қурғур айтганидан қайтмайдиган хилидан экан. Астойдил йиғласа — сўқир кўздан ёш чиқар, деганларидай, аввалига кичик-кичик базмларда, кейинчалик эса тўй-ҳашамларда «раис»ликни касб қилиб олди...»

Ёш ёзувчи шу зайлда ҳикояни давом эттириб, Бўтаевнинг дарс пайтида тўйларда сўзлайдиган «нутқ»ини мавзу қилиб ўтгани, ўқувчилар билан маросимлар хусусида суҳбатлашгани, охирида бу «дарс»ни РайОНО инспектори кузатиб, «хотима»лаганини, яъни фош этганини сўзлайди. Ҳа, сўзлайди-ю, бироқ вужуд-вужудингизгача титратиб юборадиган сеҳрли, алангали ва ҳаққоний тасвир орқали қаҳрамонларнинг хулқ-атворларини чизиб беролмайди.

Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти чиқарган «Йўл бошида» тўпламига (юқоридаги мисоллар шу китобдан олинди) ўн етти ёш ижодкорнинг ҳикоялари жамланган. Шуниси эътиборлики, муаллифлар деярли ўн-йигирма йилдан бери ёзувчилик билан

www.ziyouz.com kutubxonasi

шуғулланади, ёшлари тахминан 35—40 атрофида. Аммо уларнинг кўпчилиги ҳалигача чин истеъдодини намойиш қилган эмас.

Мамнуният билан қайд этамизки, Эркин Усмоновнинг тўпламга кирган уч ҳикоясидан биттаси алоҳида ажралиб туради. Гап «Муносабат» ҳикояси устида кетяпти. Унинг қаҳрамони Абдусаттор Тўйчиев илмий-текшириш институтидаги «халқ ижоди» бўлимида илмий ходим бўлиб ишлайди, аспирантурани тугатган, халқ оғзаки ижоди материалларини йиғишда жонбозлик кўрсатган, ўнлаб шаҳар ва қишлоқларни қадам-бақадам кезиб чиққан, қанчадан-қанча қўшиқлар, термалар, мақолу маталларни ёзиб олган, лекин шунча иш қилса-да, ҳалигача ҳатто илмий ишининг мавзуини тасдиқлатолмаган. Нима учун! Бунинг боиси шуки, Абдусаттор институт ва бўлим раҳбарларининг бирорта ҳожатини чиқармайди, уларнинг «керакли одами» эмас: «Мана, Турсунбойни олайлик. Радио-телевизор тузатишни билади. Шунинг учун ҳамиша иззатда. Гоҳ директор муовини уни ўзи билан машинасида олиб кетса, гоҳ бош бухгалтер уни йўқлаб қидириб юради. Мухторов бўлса чойхона паловни қотиради. Ҳар сафар чойхонада улфатчиликдан сўнг унинг қўли ширинлигини мақтаб юришади. Бахтиёрнинг отаси эса академик... Абдусатторнинг ўзи-чи? Кимга керак? Нимага керак? Кимга нима қилиб беролади? Ҳеч нима...»

Тўғри, бир марта Абдусаттор ўз бошлиқларининг оғирини енгил қилади: маош олиб, қаҳвахонада маишат қилганларида йўқ ердан арақ топиб келади, лекин маст бўлиб, ҳамкасбларини фош қила бошлайди: «Ие, нега бас қиларканман?! Нимага энди? Қўрқаманми? Ҳечам-да! Сизлар бас қилинглар комедияни!.. Ҳамманг роль ўйнайсанлар! Биттанг... мансаб илинжида, иккинчинг мукофот илинжида, бошқанг бошқа бирон нарса учун бир-бирларингга ялтоқланасан, думларингни ликиллатасанлар!»

Пировардида бошлиқ ўз ходимини гўё ҳимоя қилиб, Абдусаттор «Бизнинг одам...» деганда қаҳрамонимиз «кўзларини зўрға очиб шивирлади: «Ёлғон! Мен сизларни одамингиз эмасман!..»

Худди шу вазиятда ҳикояга якун ясалган. Абдусатторнинг бундан кейин «керакли одам»га айланиши ёки айланмаслигини, актив курашчи даражасига кўтарилиши ёки кўтарилмаслигини билмайсиз, аммо унинг илмий ишларни, ижтимоий фаолиятни фақат шахсий манфаатга бўйсундириб, нуқул «роль ўйнаётган» кимсаларга қарши айтган сўзлари ўқувчини ўйлантиради, унга одамлар бир-бирларига ҳалол, ҳаққоний муносабатда бўлмасалар, эл-юртга наф келтиролмайди, адолат ва ҳақиқат тантанасига хизмат қилолмайди, деган фикрни «юқтиради». Абдусаттор ҳикоянинг бошидан охиригача тирик одам сифатида гавдаланиб, ўзининг дарду ҳасратлари, интилиш-изланишлари билан туйғуларимизни жунбушга келтиради. «Муносабат»нинг қизиқиш билан ўқилиши бежиз эмас. Негаки, унда қаламга олинган воқеалар табиий бўёқларда, лўнда ва аниқ чизилган. Ёзувчида шунга ўхшаш кўплаб ҳаққоний, оригинал асарлар яратишни талаб қилишмиз учун барча асослар бор.

Кичик, арзимас воқеани бадиий асар шаклига солиб ҳикоя, каттароқ ҳодисадан қисса, роман «ясаётган» ёш, ҳатто тажрибали қаламкашлар ҳамон учраб туради. Аслида бу воқеа-ҳодисалар «бадиийлаштирилган» ахборотдан иборат бўлади, холос. Ахборот эса қанчалик маҳорат билан баён қилинмасин, барибир жўнлигича қолаверади ва тезда хотирамиздан кўтарилиб, унутилиб кетади.

Бунга Ҳабибуллонинг «Хиёнат» асари билан танишгач, яна бир карра ишонч ҳосил қиламиз.

Унда жуда кўп воқеалар барча тафсилотлари билан баён этилади. Дастлаб асар қаҳрамони Зариф Пўлатовнинг бир қизни жон-дилидан яхши кўриб қолгани, у билан висол завқини сургани, тўй қиламиз, бир умрга бирга бўламиз, деб аҳдлашгани сўзланади. Сўнгра Зариф Пўлатов институтни қизил диплом билан битириб келиб, район «Сельхозтехника» бирлашмаси базасига директор бўлгани, бу ерда бир гуруҳ ифлос, манфур одамлар ин қуриб, эҳтиёт қисмларни орқаворотдан гумдон қилаётгани, мўмай пул, бойлик орттираётгани қаламга олинади.

Бундан кейин нима бўлади денг?

Ҳикоя қаҳрамони шу қаллобларга қарши курашда мағлубиятга учрайди: «Биринчи курашда йиқилдим. Харифларим кучли бўлганидан эмас, мендан кўра тажрибалироқ, нозик усулларга моҳирроқ эканлиги учун ютиб чиқишди... Ҳозир шундай кайфиятдаманки, гарчи виждонимга хилоф иш тутмай тўғри қилганимга, ҳақлигимга ишончим йўқолмаган бўлса ҳам, дилимни пушаймонликка ўхшаш хира бир ҳис эзғилаяпти...»

Тўқнашувда енгилган одамнинг бундан баттар оғир аҳволга тушиши мумкин ва бу ўринда Ҳабибулло ҳаёт ҳодисаларини синчиклаб кузатгани сезилиб турибди. Аммо у қаҳрамон характеридаги оҳори тўкилмаган оригинал қирраларни ёритиб, янги бадиий тип кашф этиш тўғрисида жиддий бош қотирмаган. Бунинг ўрнига нуқул воқеалар тафсилотларига маҳлиё бўлиб қолган ва оқибатда персонажларнинг ҳаракатлари характер мантиқи, ҳаёт мантиқидан келиб чиқишини унутиб қўйган. Чунончи, Зариф билан Шоҳида бир-бирини жонидан ортиқ яхши кўради, деб бир неча бор таъкидланади. Агар шу рост бўлса, нима учун қиз севганидан осонликча воз кечиб, бошқа йигитга турмушга чиқиб кетади?

Бу саволга ёш ёзувчи шундай жавоб қайтаради: Зариф эндигина институтни битириб келган ёш мутахассис, тўй учун етарли маблағи йўқ. Майли, шундай бўлсин деб тасаввур қилайлик, бироқ йигит қарз кўтариб, тўйни ўтказиши мумкин эмасмиди? Ҳаётда бундай ҳолатлар кўплаб учрайди-ку! Аммо Зариф негадир бу йўлни хушламайди. Нима учун? Балки у ўта виждонли йигит бўлгани учун бундай камситишларини хоҳламагандир? Афсуски, бунинг сабаби очилмайди. Назаримда, бу ўринда қаҳрамон муаллифнинг хоҳишига мувофиқ ҳаракат қилади. Ҳаётда қайси бир чинакам ошиқ маъшуқасидан осонликча воз кечади?! Ҳар ҳолда икки ёшнинг бахтига маблағнинг камлиги тўсиқ бўлди, деган фикр мени ишонтирмади. Шунингдек, Зариф рақибларидан енгилгандан кейин қиз ундан юз ўгирди дейиладики, бунга ҳам ишониш қийин. Ахир, чин қалбдан севган қиз йигит бошига оғир кун тушганда уни ташлаб кетмайди-ку! Тўғри, шундай ҳам бўлиши мумкин, аммо бунинг жиддий сабаби кўрсатилиши

www.ziyouz.com kutubxonasi

керакки, Ҳабибулло мана шу жумбоқни ёритишга интилмайди. У мен айтдимми, тасдиқладимми, шунга ишонаверинг, бошқача бўлиши мумкин эмас, дегандек иш тутади ва бу реал воқелик, характер мантиғига тўғри келадими-йўқми, буниси билан бош қотириб ўтирмайди.

Сўз санъати қонуниятлари шуни тақозо қиладики, ёзувчи қаҳрамоннинг ҳаракатларинигина эмас, балки ҳар бир сўзини, имо-ишораларини чуқур тадқиқ этиб, қаламга олинган катта-кичик фактлар моҳиятини ёритиш орқали таъсирчан, ҳаққоний образлар, табиий манзаралар яратилишини таъминлаши зарур. Ҳабибулло эса ижобий қаҳрамонларни ҳам, салбий типларни ҳам кўпинча таърифлаш-тавсифлашдан нарига ўтмайди, уларнинг маънавий оламидаги ўзгаришларни мавжуд зиддиятлари билан кўз ўнгимизда гавдалантирмайди. Базадаги эҳтиёт қисмларни Қўзибоев бирлашма бошлиғи Козимов билан бирга гумдон қилиб, фойдани ўртада баҳам кўради дейилади, ҳар иккала шахс аблаҳ, ифлос, деб таърифланади. Ҳа, фақат таърифланади.

Ҳикоянинг бошидан то охиригача Зариф Пўлатов ундан мамнунман, бундан нафратландим, уни амалга оширдим, буни рўёбга чиқаролмадим, у билан тўқнашдим, деб кўрган-кечирганларини сўзлаб бераверади. Бу баён эса қалблар қаърига етиб борадиган таъсирчан, ёрқин, ҳаққоний манзаралар орқали намоён қилинмаётгани ҳақида ёзувчи лоақал ўйлаб кўрмайди ҳам.

Ҳабиб Темировнинг «Хиёбондаги одам» қиссаси баъзи ўртамиёна асарларга қараганда бир поғона юқорида туради. Унда «Ёшлик» журнали (қисса мазкур журналнинг 1985 йил 8—9-сонларида чоп этилган) томонидан қуйидагича изоҳ берилган: «Самарқандлик ёш ёзувчи Ҳабиб Темировнинг мазкур қиссасини ўқиб, кечиктирмай журналхонлар ҳукмига ҳавола қилишни лозим топдик. Аввало, асарнинг мавзуси долзарб — партия ва ҳукуматимизнинг ички ликбозликка қарши чиқарган махсус қарори талабларига ҳамоҳанг. Қолаверса, муаллиф бу масалани енгил-елпи ҳал қилмайди, балки ички ликнинг зарарли оқибатларини қаҳрамоннинг мураккаб тақдирлари орқали «ичдан» кўрсатади».

Бу мулоҳазалар шу жиҳатдан тўғрики, ёзувчи ўз қаҳрамонининг ички ликка муккасидан кетиб, инсоний қиёфасидан ажралиши, даҳшатли фожиага юз тутишини қатор ўринларда ишонарли чизган.

Одам аъзолари қаттиқ жароҳатланса — бир фожиа, аммо унинг маънавий жиҳатдан инқирозга юз тутиши бундан ҳам ёмон. «Хиёбондаги одам»да ҳаётнинг мана шу жиҳати баъзи ўринларда таъсирчан ҳолда кўрсатилади: «Умрида биринчи марта ўзини хўрланган, ҳақоратланган кишидек ҳис қилди. Кўнгли бузилди. Томоғига бир нарса тиқилди. Унсиз йиғлай бошлади. Кўзёшлари лабларини ачиштирарди. Кўнгли озиб кетди... Шу куйи узоқ йиғлади».

Гап эр йигитнинг йиғиси ҳақида бораяпти. Йигит эса бекордан бекорга кўзёши тўкмайди. Қиссани ўқирканмиз, қаҳрамон ичкилик туфайли маънавий ҳалокат ёқасига бориб қолганини, тубан махлуққа айланганини сезиб турамиз. Айни чоқда қалбининг қаеридадир яхшилик белгилари мавжудлигини англаймиз. Эзгуликдан батамом маҳрум бўлган одам ўз ҳаракатларига таҳқидий ёндашолмайди. «Хиёбондаги одам» эса ўзини доимо тафтиш этишга қодир. Аниқроғи, у тўғри фикр юритади-ю, лекин ўзини идора этолмайди, ўз тақдирини ўзи ҳал қилолмайди.

Ёзувчи қаҳрамондаги ана шу хусусиятларни бир қанча таъсирчан манзараларда гавдалантириб, унинг маънавий инқирози, бошидан кечирган қийинчиликлари ҳақида гоҳ ёниб-куйиб, гоҳ ачиниб, гоҳ нафратланиб сўзлайди. Натижада айрим ҳолларда тирик одамнинг табиий суратда қаламга олинган ғам-аламлари, дарду ҳасратлари бизга «юқади». Ҳа, «юқади»-ю, бироқ онгу тафаккуримизда, бутун вужудимизда «муҳрланиб» қолмайди. «Хиёбондаги одам» билан бир карра танишамиз-да, унинг айрим фазилатлари, жиддий қусурлари тўғрисида муайян тасаввурга эга бўламиз, аммо янгилик ололмаймиз.

Бунинг сабаби шундаки, Ҳабиб Темиров қаҳрамоннинг ҳаракатлари моҳиятини ижтимоий-маънавий тараққиёт муаммоларига боғлиқ ҳолда тадқиқ этишда оқсаб қолади. Асарда ўз қиёфаси, характери билан яққол ажралиб турадиган оригинал образ ярқираб кўриниб турмайди.

Қаҳрамон ўзи ҳақида шундай дейди: «Менга нима бўлган ўзи?! Шундоқ истеъдодли, тенги йўқ шоир... Ахир, бир пайтлар мени шаҳарга — дорилфунунда дарс беришга таклиф қилганларида бормаганман!» Қиссадаги персонажлардан бири, қаҳрамоннинг рақиби бу фикрни тасдиқлайди: «Сиз Суҳроб жўра, истеъдодли одамсиз!» Яна бир неча ўринда Суҳробнинг яхши шеърлар ёзгани, улардан баъзилари куйга солиниб, қўшиқ бўлиб янграётгани айтилади. Сал ўтмай қаҳрамоннинг ғалати эътирофларига дуч келамиз: «Аввало, мени шоир деб ўйловчилар янглишадилар. Мен журналистман. Шоирликка даъвом йўқ. Шунинг учун шеърни ҳам онда-сонда ёзаман».

Ие, ҳалигина Суҳроб ўзининг тенги йўқ зўр шоир эканлигини тўлқинланиб сўзлаган эди-ку? Энди нима бўлди? Ё бир неча шеър ёзишни машқ қилиб, ўзида истеъдод йўқлигини англадими ёки камтарлик юзасидан «шоирликка даъвом йўқ» демоқдами?

Афсуски, бунга аниқлик киритилмайди. Оқибатда қаҳрамон шоирми ёки шоир эмасми — бу ечилмаган жумбоқ бўлиб қолади. Майли, бунисини қўя турайлик, аммо «мен журналистман» деб баралла айтяпти-ку!

Ҳа, баралла айтади-ю, аммо унинг журналист сифатида қандай юксак мақсадлар, орзуларга асосланиб ижод қилиши, актив фаолияти ёритилмайди. Фақат Суҳробнинг газетада ишлаётгани, номерга материаллар тайёрлаши, бир очеркни масъул секретарь рад этгани, бош муҳаррир, оддий ходимлар билан мулоқотда бўлгани қайд этилади. Қаҳрамон бу ўринларда ҳам муаллиф хоҳишини адо этувчи восита сифатида кўринади. Бош муҳаррир Расулжон Маҳкамович яхши, аммо қўрқоқ, ўта эҳтиёткор одам, Мансур Муҳиддинович билимли-ю, аммо мансабпараст, манфур шахс. Маҳзуна покиза, содда, ҳалол ходима, деб таърифланади-ю, лекин уларнинг ўзига хос қиёфалари чизилмайди. Борди-ю, уларнинг мулоҳазалари, суҳбатларидаги «газета», «муҳаррир», «мақола», «редакция» каби журналис-

www.ziyouz.com kutubxonasi

тикага оид сўзлар, ибораларни бошқа соҳага доир терминларга алмаштириб юборсангиз ҳам қисса мазмуни бузилмайди.

Ҳабиб Темиров қиссасидаги бош қаҳрамон ва бошқа персонажлардан ҳам газетачилик «ҳиди» анқиб турмайди, уларнинг редакцияда ишлаётганини аниқ тасаввур қилолмаймиз. Айниқса, Суҳроб Туробовнинг ижтимоий-маънавий қиёфаси, журналист сифатидаги орзу-ўйлари, изланиш-интилишлари кўпроқ умумий йўсинда баён этилганига қониқмаймиз. Ахир, унинг ўта тубанлашиб, ичкиликка муккасидан тушиши, инсонийлик қиёфасини йўқотиши сабабларини аниқлаш учун бу жуда муҳим аҳамият касб этади-ку!

Маълумки, ҳар қандай одамда яхши ёки ёмон томонга ўзгариш бўлиши мумкин. Бундан зўр журналист ҳам истисно эмас, аммо бундай ўзгаришнинг замини, сабаблари бўлади. Зотан, шамол бўлмаса, дарахтнинг боши қимирламайди!

Хўш, Суҳроб Туробовни қайси «шамол» йиқитибди?

Биринчидан, хотини суюқоёқ, унга хиёнат қилган.

Иккинчидан, ишхонадагилар унга яхши муомалада бўлмайди, ёзган яхши очерклари, мақолаларини масъул котиб рад этади.

Ҳар иккала сабаб жиддий, салмоқли, бироқ улар Суҳроб Туробов сингари ақлли, билимли, қобилиятли (шунинг учун уни дорилфунунда ишлашга таклиф қилишган) журналистни ҳаётнинг тўғри йўлидан чиқариб, жарликка қулатди, дейиш қийин. Булардан бошқа яна асослироқ сабаблар бўлиши керакки, Ҳабиб Темиров бу ҳақда бош қотирмайди.

Тўғри, хотинининг хиёнатидан кейин инсоний қиёфасини йўқотган, ичкиликка муккасидан кетган эрлар учрайди, қийналса ҳам ўзлигини сақлаб қолган, қайтадан янги оила қуриб, бахтини топган эрлар ҳам борки, бундан кўз юмолмаймиз.

Шунингдек, иш жойида мўътадил иқлим бўлмаса, ёмон муносабатлар ҳукмронлик қилса, майхўрликка йўл очилиши мумкин, аммо иродали кишилар бундай шароитда ҳам ўзларини сақлаб одамийлигини йўқотмайдиларки, «Хиёбондаги одам» қиссасида шу вазият ҳисобга олинмайди. Оқибатда унинг инсоний қиёфасини йўқотишига доир асл сабаблар қоронғи бўлиб қолаверади.

Чамамда, Ҳабиб Темиров кўрган, кузатган, билганларимни сидқидилдан, самимий айтиб берсам, шунинг ўзи кифоя қилади, деб ўйлаганга ўхшайди. Қиссанинг бошида муаллиф газетада ишлашини айтиб, бир куни қўлига «қора муқовали қалин дафтар» келиб тушганини хабар қилади: «Дафтарни бошдан охиригача ўқиб чиқдим. Бу каттагина бир асар учун қоралама экан. Сал-пал ишланса, ундан қизиқ, таъсирли бир нарса чиқарса бўларди... Таҳрир қилиб, оққа кўчиртира бошладим. Лекин уни шу аҳволда эълон қилиб бўлмасди. Қаҳрамоннинг касб-кори, воқеалар бўлиб ўтган жой ва яна кўпгина нарсаларга аниқлик киритиш лозим эди».

Энди нима қилиш керак? Бунга жавобан газетанинг масъул котиби шундай дейди: «Бунинг аҳамияти йўқ. Истаган касбни, истаган номни қўйиш мумкин. Хоҳласангиз, ўзингиз-никини. Касби журналист бўла қолсин. Хўп десангиз, бирга таҳрир қиламиз».

Табиийки, Ҳабиб Темиров биров ёзган асарнинг қораламасини топиб олиб, ким биландир уни таҳрир қилиб, «Хиёбондаги одам»ни яратган эмас. У тўқима сюжет асосида ўқувчиларда қизиқиш уйғотишга интилган. Аммо шуниси аниққи, у қаҳрамоннинг касби-кори, воқеалар рўй берадиган муҳитни тасвирлашга бутун вужуди билан киришмаган, «бунинг аҳамияти йўқ», деб ҳисоблаган. Чунки, у яратувчи санъаткор эмас, балки кўпроқ журналист сифатида иш кўрган. Газетага мўлжалланган мақола ёки хабарда қаҳрамоннинг касб-кори, ижтимоий фаолиятини лўнда таърифлаб, мақсадга эришиш мумкин. Ҳикоя ё қисса, умуман бадиий ижодда эса бундай йўл билан муваффақият қозониб бўлмайди.

«Хиёбондаги одам»да Суҳроб Туробов асарнинг бошидан то охиригача такрорланмас қиёфаси билан ажралиб турадиган етук реалистик образ бўлиб гавдаланмайди. Баъзи ўринлардагина у жонли одам тарзида кўзга ташланади, бошқа вақтларда эса муаллиф фикрлари, мақсадини ифодаловчи воситага айланиб қолади. Оқибатда «Хиёбондаги одам» санъаткорона ёзилган етук асар бўлиб чиқмади. Уни Ҳабиб Темировнинг насрдаги биринчи жиддий тажрибаси деб баҳолаш мумкин. Аммо бу тажриба ёш ёзувчининг келгусида яратувчи ижодкор бўлиб етишиши учун мустаҳкам замин вазифасини ўтайдими? Муаллиф ўзида чинакам истеъдод борлигини исботлашга қодирми? Бундай саволларга ёзувчининг ўзи жавоб топади. Чунки у ҳозирча ёзиш қобилиятига эга эканлигини кўрсатди. Энди яратиш қудратини намойиш қилиши лозим.

Хайриятки, ўзида яратиш, кашф этиш қудрати борлигини ҳис қилиб ишлаётган ёш ёзувчиларимиз сафи тобора мустаҳкамланмоқда. Насрда Тоғай Мурод, Мурод Муҳаммад Дўст, Хайриддин Султонов, Эркин Аъзамов сингари прозаиклар муваффақиятли қалам тебратаётгани кўпгина танқидчилар томонидан мамнуният билан таъкидланмоқда. Улар ҳаёт ҳақиқатини бутун салобати, зиддиятлари билан гавдалантирадиган образлар яратиш орқали ижод чўққиларини забт этиш мумкинлигини тушунган ҳолда заҳмат чекмоқдалар.

Шуниси ҳам борки, кашф этиш жараёни турли машаққатларни ўз ичига олади. Ҳақиқий истеъдод эгаси ҳам бирданига кашфиёт ярата қолмайди, гоҳида у муваффақиятсизликларга учрайди, гоҳида етук асар ёзади, баъзан ўз имкониятларидан паст даражада қалам тебратади... Шунинг учун истеъдодли ёшларнинг барча изланиш-интилишларини ҳаққоний таҳлилдан ўтказиб, юксак талаблар асосида баҳоламоқ даркор. Талантли экан, деб уларни асоссиз мақташ, нуқсонларини паспўшлаш, истеъдодсиз қаламкашларни кўкларга кўтариш мумкин эмас. Буни ёш ёзувчиларгина эмас, балки тажрибали ижодкорларимиз ҳам доимо ёдда тутишлари даркор. Бадиий ижод тараққиёти шуни тақозо қилади.

www.ziyouz.com kutubxonasi

Мундарижа

Қодир Бозоров. Тинчликнинг ташвишли бонги 3

БЕШ ЙИЛЛИК ЗАРБЛАРИ
Зоҳиджон Обидов. Суръатли даврон чорлар 5

ШЕЪРИЯТ
Ҳабиб Саъдулла. Еттинчи қитъа. Достон 6
Тошпўлат Аҳмедов. Сиз кўзларин очган чашма абадий шаффоф . 84
Исмоил Тўлаков. Қутлуғ бўлсин фараҳли кунинг 111

НАСР
Хайриддин Султонов. Ажойиб кунларнинг бирида. Қисса 31
Мақсуд Қориев. Уч ҳикоя 88
Неъмат Арслонов. Тоғ ҳавоси. Ҳикоялар 102

ҲИКОЯЛАР ХАЗИНАСИ
Эдгар По. Вақт ўроғи 114

МАҲОРАТ МАКТАБИ
Саид Аҳмад. Устоз чироғи 121

ПУБЛИЦИСТИКА
Гулчеҳра Нуриллаева. Янгиланиш берган ўйлар 140

АДАБИЙ ТАНҚИД
Норбой Худойберганов. Кузатувчи эмас, яратувчи 149
Носир Фозилов. Курашчан қаҳрамонлар яратайлик 155

«ШАРҚ ЮЛДУЗИ» АНКЕТАСИ
Дилдаги гаплар. **Жонрид Абдуллахонов, Гулчеҳра Жўраева** . . . 159

БОЛАЛАР ДУНЁСИ
Эркин Дўсматов, Дилмурод Шокиров. Шеърлар 165

САРГУЗАШТ, ФАНТАСТИКА
Худойберди Тўхтабоев. Ширин қовунлар мамлакатида. Роман. Давоми 167

ТАДҚИҚОТ, АХБОРОТ
Сирожиддин Аҳмедов. «Санъат ўргатолмай кетдинг...» 199

ТАҚРИЗ
Тўлабой Рўзибоев. Насрдаги шоирона туйғулар 201

ГУЛҚАЙЧИ
Худойберди шоир. Бет 203
Пўлат Ҳамдам. Керакли одам. Ҳажвия 203
Курмаклар 204

www.ziyouz.com kutubxonasi